

Załącznik nr 1
DOZ-KiNK.6521.13.2021

Wytyczne Generalnego Konserwatora Zabytków dotyczące ochrony zabytków drewnianych i konstrukcji drewnianych w obiektach zabytkowych¹

I. Wartości zabytkowe obiektów i konstrukcji drewnianych

Całość architektury i budownictwa drewnianego oraz konstrukcji z drewna (zarówno zachowanego *in situ*, jak i translokowanego) zawiera cenny zapis danych chronologicznych. Równocześnie jest świadectwem umiejętności rzemieślników, architektów i budowniczych oraz ich wiedzy, która powinna stanowić wartość niematerialną każdego zabytku nierozzerwalnie z nim związaną, wynikającą z tradycji, kultury i przekazu pokoleniowego. Tym samym **wartości zabytkowe obiektów i konstrukcji drewnianych należy podzielić na:**

- A. Wartości historyczne**, tj. treści stanowiące świadectwo epoki przekazujące informacje z przeszłości, niejednokrotnie o dużym znaczeniu dla ludzi, stanowiące źródło poczucia tożsamości i dotyczące szczególnie:
 - a) czasu i kontekstu powstania,
 - b) związku obiektu z istotnymi wydarzeniami oraz postaciami historycznymi w regionie i kraju,
 - c) myśli technicznej, umiejętności oraz stosowanych materiałów i narzędzi,
 - d) tradycyjnych regionalnych nazw obiektów oraz nazewnictwa związanego ze stosowanymi materiałami, narzędziami w procesie budowania, trwania i destrukcji zabytkowej architektury/konstrukcji drewnianych.
- B. Wartości artystyczne**, tj. twórcze, stylowe cechy architektoniczne i regionalne obiektów architektury i budownictwa, ich zdobienia charakterystyczne dla konkretnego stylu (lub odmian stylowych) w architekturze i sztuce oraz sztuki rzemieślniczej, ich proveniencję i wpływy lokalne. W szczególności są to cechy przejawiające się w:
 - a) lokalizacji, bezpośrednim otoczeniu, krajobrazie kulturowym, usytuowaniu jako elementu historycznego układu osadniczego, w tym w relacjach przestrzenno-widokowych reprezentujących wyróżniające się cechy jako atrybuty krajobrazu kulturowego (rzeźba

¹ Wytyczne zostały przygotowane w szczególności na podstawie obowiązujących przepisów ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r. poz. 840 ze zm., dalej u.o.z.o.z.) i międzynarodowych dokumentów doktrynalnych: Zasady ochrony historycznych budynków drewnianych – ICOMOS Meksyk 1999, Zasady konserwacji drewnianego dziedzictwa budowlanego – ICOMOS Delhi (Indie) 2017, Wytyczne dla oceny nośności historycznej konstrukcji drewnianej /in situ/ – NORMA CEN/TC 346 N 811 – 2018.

i ukształtowanie terenu, rozplanowanie zabudowy i elementów krajobrazu naturalnego) wykorzystywanych w systemach osadniczych,

- b) posadowieniu, rozmiarach, konstrukcji, materiałach, sposobie rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych,
- c) stanowieniu świadectwa epoki, reprezentującej ponadprzeciętne wartości bryle, wystroju zewnętrznym i wewnętrznym, detalu, stolarce i ślusarce drzwiowej i okiennej oraz okuciach, zastosowanych materiałach (w tym zdobniczych) i poziomie wykonawstwa.

C. Wartości naukowe, tj. dane pozyskiwane w toku rozpoznania i badania obiektów lub ich części (oraz ich otoczenia i lokalizacji w strukturze przestrzennej osadnictwa), wyposażenia obiektów i ich otoczenia, które stanowią dokument dziejów o znaczeniu dydaktycznym, tematycznym i informacyjnym, obejmującym w szczególności:

- a) cechy stylowe oraz regionalne obiektów architektury, budownictwa i ich części, pozwalające na określenie (i osadzenie) w nurcie architektury i budownictwa ziem polskich, ich reprezentatywności, niepowtarzalności,
- b) rozwiązania konstrukcyjno-budowlane, techniki i technologie związane z procesem pozyskiwania, obróbki, budowy i konserwacji obiektów oraz tworzących je materiałów budowlanych, zapewniające trwanie i odporność budowli w trakcie ich istnienia,
- c) integralność i autentyczność substancji zabytkowej, formy i funkcji,
- d) umiejętności oraz profesje rzemieślnicze (w ujęciu diachronicznym i synchronicznym) wykorzystywane w procesie powstawania i funkcjonowania budynków.

II. Inwentaryzacja i dokumentacja

Jak najlepsze rozpoznanie zabytku, a co za tym idzie przeprowadzenie inwentaryzacji i opracowanie dokumentacji, powinno stanowić zbiór informacji historyczno-konserwatorskich o architekturze drewnianej.

Kompleksowa dokumentacja zabytku powinna zawierać informacje dotyczące m.in. charakterystycznych materiałów, z których został wykonany, i elementów wymienionych w strukturze obiektu, zastosowanych tradycyjnych umiejętnościach, technikach rzemieślniczych i technologiach, sposobach posadowienia obiektu oraz dotyczyć jego otoczenia. Należy dążyć do tego, aby została zebrana przez właściciela lub posiadacza zabytku oraz skatalogowana i przechowywana w archiwach wojewódzkich urzędów ochrony zabytków i Centrum Architektury Drewnianej oraz stosownie do potrzeb udostępniana.

Tym samym zaleca się, aby:

A. Przed podjęciem jakichkolwiek prac przy obiekcie (w tym prac konserwatorskich i robót budowlanych):

- a) wykonane zostały karty ewidencyjne dla zabytkowych obiektów drewnianych zgodnie z opracowaną w 2011 r. i zaktualizowaną w latach późniejszych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa² *Instrukcją opracowywania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych* (zał. nr 5), poszerzoną o informacje dla konstrukcji drewnianych. Optymalnym rozwiązaniem, do którego należy dążyć, jest opracowanie kart ewidencyjnych dla całego zasobu będącego w rejestrze i ewidencji zabytków;
- b) stan struktury konstrukcji drewnianej i jej komponentów był szczegółowo zinwentaryzowany i wykonany zgodnie z opracowanymi w 2017 r. przez Narodowy Instytut Dziedzictwa *Standardami wykonywania inwentaryzacji zabytku nieruchomego* (zał. nr 4);

- c) przeprowadzona została dogłębna diagnoza warunków oraz przyczyn rozkładu i zniszczeń strukturalnych konstrukcji drewnianych. **Diagnoza powinna bazować** na ww. inwentaryzacji oraz innej posiadanej dokumentacji, fizycznej inspekcji i analizie oraz, jeśli istnieje taka potrzeba, pomiarach warunków fizycznych i metodach testowych, z ograniczeniem ingerencji w obiekt. Zaleca się, aby diagnoza była dokonana w oparciu o badania specjalistyczne m.in.:
 1. opinię (ekspertyzę) **mykologiczną** (w zakresie mykologii, entomologii i zmian fizykochemicznych),
 2. opinię (ekspertyzę) **konstrukcyjną**,
 3. **ocenę nośności** historycznej konstrukcji drewnianej (*in situ*),
 4. **badania**, w tym dendrochronologiczne (w miarę potrzeby);
- d) właściciel lub posiadacz zabytku, przed złożeniem wniosku o wydanie pozwolenia konserwatorskiego lub uzgodnienia, uzyskał od organu konserwatorskiego wymagane zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. zalecenia konserwatorskie. Zalecenia należy wydawać na podstawie koncepcji lub opisu zakresu zamierzonych działań, dołączonych do wniosku;
- e) dokumentacja konserwatorska, będąca zbiorem informacji historyczno-konserwatorskich o zabytku drewnianym, uzyskana w wyniku badań, analiz oraz waloryzacji, zakończona wnioskami konserwatorskimi, stanowiła podstawę do uzasadnienia wyboru materiału i metod w dalszych pracach konserwatorskich i restauratorskich, szczególnie opisanych w części projektowej, zawierającej program prac konserwatorskich i program zagospodarowania. Zalecany zakres dokumentacji konserwatorskiej, programu prac konserwatorskich i programu zagospodarowania powinien być także składową częścią przedprojektowej dokumentacji budowlanej wskazanej przez WKZ w zaleceniach konserwatorskich, wydawanych na podstawie art. 27 u.o.z.o.z.

B. Pozwolenia konserwatorskie, wydawane na podstawie art. 36 ust. 1 u.o.z.o.z. na prowadzenie prac przy zabytkach architektury drewnianej, **obligatoryjnie zawierały następujące warunki:**

- a) bieżącego prowadzenia dokumentacji kolejnych etapów prac zgodnie z art. 12 ust. 2 pkt 4 rozporządzenia z 2 sierpnia 2018 r.³, z tym że obowiązkowo powinny być dokumentowanie wszelkie odkryte przekształcenia, a także zmiany i odstępstwa od danych zawartych w programie prac konserwatorskich lub robót budowlanych. Każde odstępstwa inwestor powinien obowiązkowo, na bieżąco konsultować z właściwym terenowo WKZ przed przystąpieniem do dalszych prac. Podkreślić trzeba, że pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków wydawane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w trybie art. 36 ust. 1 u.o.z. precyzyjnie określa zakres prac prowadzonych przy zabytku. Każda zmiana i odstępstwo wymaga zmiany obowiązującego pozwolenia organu konserwatorskiego na te prace lub wydania nowego pozwolenia w zależności od zakresu rzeczonych zmian i odstępstw;
- b) zgodnie z art. 13 ust. 2 pkt 4 ww. rozporządzenia, dokonywania odbioru częściowego i końcowego wykonanych robót budowlanych z udziałem wojewódzkiego konserwatora zabytków. Jako dobrą praktykę wskazać trzeba na udział w odbiorze specjalistów⁴, posiadających wiedzę i doświadczenie w pracach konserwatorskich przy obiektach drewnianych o zbliżonej do zabytku konstrukcji;

³ W sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

⁴ Zgodnie z art. 37a u.o.z.o.z.

- C. Podczas trwania prac budowlanych **był prowadzony nadzór konserwatorski** pod postacią interdyscyplinarnego zespołu specjalistów posiadających wiedzę i doświadczenie w pracach konserwatorskich przy obiektach drewnianych o zbliżonej do zabytku konstrukcji. Inwestor powinien dokumentować wszelkie odkryte przekształcenia, a także zmiany i odstępstwa od programu prac konserwatorskich, które ma obowiązek na bieżąco uzgadniać z WKZ przed przystąpieniem do dalszych prac. Jako dobrą praktykę można wskazać, aby nadzór konserwatorski sprawował autor bądź autorzy programu prac konserwatorskich;
- D. **Przygotowując się do odbioru prac przez organ konserwatorski, należy zapoznać się z dokumentacją** powykonawczą w formie raportu tekstowo-graficznego, sporządzonego przez wykonawcę;
- E. Ponadto, jako rozwiązanie optymalne, pozwalające na wyeliminowanie lub przynajmniej zminimalizowanie ewentualnych niewłaściwych dla dobra zabytku decyzji, właściwe jest prowadzenie prac przez interdyscyplinarne zespoły specjalistów posiadających wiedzę i doświadczenie w pracach konserwatorskich przy obiektach drewnianych o zbliżonej do zabytku konstrukcji.

III. Naprawa i wymiana

1. Autentyzm techniki, technologii i materiału

Podczas bieżących prac konserwatorskich polegających na oczyszczaniu i zabezpieczaniu drewna kwestią o szczególnym znaczeniu dla zabytku jest zakres i jakość wykonywanych prac konserwatorskich i robót budowlanych⁵. Od ich poprawności zależy zachowanie autentyczności i integralności drewnianej struktury budowlanej. Prawidłowość wykonywania prac minimalizuje też ryzyko wstąpienia pożaru. Biorąc pod uwagę powyższy aspekt, zalecam, aby przy zajmowaniu stanowiska w sprawie planowanych przy obiektach działaniach lub przy odbiorze wykonanych prac szczególną uwagę zwrócić na:

- A. Zachowanie oryginalnego materiału i konstrukcji poprzez:
 - a) wybór metod zachowujących autentyczność materiału (usłojenie, rysunek, kolorystykę, patynę). Dotyczy to również lokalnych metod wykorzystywanych do bieżącej konserwacji drewna (np. pokrywanie pigmentami naturalnymi, mycie szarym mydłem, powlekanie pokostem i inne lokalne metody);
 - b) bezwzględne respektowanie wartości historycznych i estetycznych historycznej konstrukcji drewnianej podczas jej naprawy. Wymiana substancji drewnianej może być podyktowana wyłącznie zniszczeniem lub rozkładem konstrukcji lub jej części⁶ albo z uwagi na wymogi restauratorskie lub użytkowe;
 - c) zapewnienie, o ile to możliwe, korespondowania techniki i technologii konstrukcji, elementów dekoracyjnych oraz trwałego wyposażenia i stolarki budowlanej użytej podczas prac z użytymi oryginalnie. Jeśli część konstrukcji jest wymieniana, do połączenia elementów starych i nowych należy zastosować tradycyjne złącza ciesielskie. Stosowanie wkrętów, śrub itp. do łączenia drewna może być wyjątkowo dopuszczane jedynie w przypadkach szczególnych, gdy nie ma możliwości stosowania tradycyjnych metod ciesielskich;
- B. Niedopuszczalność całkowitej rozbiórki zabytku w celu przeprowadzenia prac konserwatorskich. Wyjątek może stanowić jedynie demontaż części elementów konstrukcji, uniemożliwiających przeprowadzenie prac konserwatorskich, z obowiązkowym ponownym ich montażem w pierwotnym miejscu;

⁵ Wspomniano o tym w wytycznych z 5 października 2018 r. dotyczących zasad konserwatorskich (znak DOZ- KINK.6521.63.2018. MP).

⁶ Konieczne jest potwierdzenie oceny nośności historycznej konstrukcji zgodnie z normą NORMA CEN/TC 316 N 811-2018.

C. Utrzymanie autentyczności zabytku:

- a) nowe elementy lub ich części powinny być wykonane z tych samych gatunków drewna, o takiej samej lub, jeśli to nie fałszuje historii obiektu, lepszej jakości niż elementy zastępowane. W sytuacji, kiedy jest to możliwe, konieczne jest, aby nowe elementy posiadały podobną, naturalną charakterystykę, zgodną lub zbliżoną z drewnem oryginalnym, tj.: jakość sezonowania, usłojenie i żywiczność były pozyskane i poddane obróbce w technikach i technologiach podobnych do zastosowanych przy oryginalnych elementach;
- b) w sytuacjach, kiedy jest to możliwe, **dopuszcza się stosowanie drewna tzw. rozbiórkowego**, lecz opracowanego w taki sposób, aby nie fałszowało oryginalnej substancji zabytku;
- c) **wygląd nowych elementów nie powinien zakłócać estetyki całości**. Nie należy jednak próbować sztucznie patynować wymienionego drewna. Integracja kolorystyczna wymienionych elementów w celu zbliżenia ich koloru do drewna oryginału może być dozwolona w szczególnych przypadkach, gdyby brak scalenia barwnego w niedopuszczalny sposób zaburzał estetykę i kulturowe znaczenie struktury. Nowe elementy lub ich części powinny być dyskretnie oznakowane przez nacięcia, wypalone oznakowanie lub innymi metodami, tak by mogły być zidentyfikowane w przyszłości.

D. Oryginalną konstrukcję:

- a) **wszelkie prace, zmiany konstrukcyjne, stosowane zabiegi, techniki i technologie powinny być opisane i oznaczone graficznie w projekcie** (o charakterze konserwatorskim i/lub programie prac konserwatorskich) i możliwe do zweryfikowania w trakcie bieżącego nadzoru konserwatorskiego;
- b) **należy pozostawiać wszelkie odkształcenia od pierwotnej formy zabytku, zaistniałe w trakcie jego funkcjonowania, o ile nie wpływają one negatywnie na konstrukcję zabytku**, możliwość jego dalszego użytkowania i stanu zachowania.

2. W przypadku konieczności użycia nowego materiału należy kierować się poniższymi zasadami:

A. Współczesne materiały (np. żywice syntetyczne) i techniki (np. wzmacnianie konstrukcyjne materiałami metalowymi: wkrętami, śrubami, wspornikami itp.), powinny być wybierane i stosowane **tylko w wyjątkowych przypadkach**, gdy mamy do czynienia z koniecznością zachowania elementów drewnianym o szczególnej wartości estetycznej (np. unikatowe dekoracje ciesielskie i snycerskie, elementy drewniane z unikatową polichromią), historycznej (np. elementy ze znakami ciesielskimi lub sygnaturami) i naukowej (np. ustrój konstrukcyjny);

B. Instalacje:

- a) **historyczne instalacje** (np. elementy grzewcze, armatura kuchenna i łazienkowa, kable elektryczne w oplocie lub w oprawie ołowianej, wyłączniki bakelitowe lub porcelanowe) **podlegają ochronie** (np. w formie świadków) w równym stopniu z innymi elementami trwałego wyposażenia zabytku i w przypadku konieczności ich konserwacji lub wymiany należy dostosować współczesne instalacje do oryginalnych. Wszystkie nowo zakładane instalacje elektryczne, grzewcze i wodociągowe powinny być montowane na podstawie dokumentacji projektowej (po dokonaniu kwerendy) uwzględniającej historyczną estetykę wnętrza zabytku;
- b) **instalacje elektryczne**, tj. świetlne, zasilające, alarmowe, sygnalizacja oraz ochrona przeciwpożarowa, **powinny zostać wykonane zgodnie z opinią Narodowego Instytutu Muzeów**⁷;

⁷ Dawniej Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów. Zgodnie z regulaminem Programu МКІДН „Ochrona zabytków” konieczna jest pisemna opinia Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów dla zadań dotyczących zakupu i montażu instalacji sygnalizacji pożaru, instalacji gaśniczych lub instalacji sygnalizacji włamania i napadu.

- c) w przypadku stosowania współczesnych systemów grzewczych należy zwrócić szczególną uwagę na rozłożenie źródeł ciepła w budynku zgodnie z pierwotnym układem, tak aby **drewniana konstrukcja nie została narażona na zbyt gwałtowanie bezpośrednie strumienie ciepła**, które spowodują zbytnie przesuszenie drewna, spękania i odkształcenia. W przypadku stosowania najnowszych systemów grzewczych zaleca się monitoring ich na drewno;
- C. **Użycie preparatów chemicznych grzybobójczych i insektobójczych może znajdować zastosowanie tylko tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne** (na podstawie ekspertyzy mykologicznej), gdzie bezpieczeństwo publiczne i środowiskowe nie będzie narażone oraz gdzie istnieje znaczące prawdopodobieństwo długoterminowego sukcesu;
- D. **Niedopuszczalna jest wymiana oryginalnych elementów konstrukcyjnych lub dekoracyjnych na jakiegokolwiek z materiałów pierwotnie w tym miejscu niewystępujących** (np. fundamenty kamienne lub ceglane na betonowe lub silikatowe, elementy drewniane konstrukcyjne na stalowe, betonowe, ceglane lub silikatowe, elementy drewniane dekoracyjne na syntetyczne lub z materiałów drewnopochodnych);
- E. **Zachowaną stolarkę budowlaną** (okna, schody, drzwi, podłogi) **należy chronić i poddawać konserwacji zgodnej z tradycyjnymi technikami i technologiami**. Jeśli stan jej zachowania nie pozwala na konserwację lub część elementów nie zachowała się, rekonstrukcje należy wykonywać zgodnie z tradycyjnymi technologiami i technikami z materiałów pozyskanych i opracowanych podobnie z ich historycznymi odpowiednikami w zabytkach analogicznych. Niedopuszczalne jest stosowanie elementów stolarki z drewna klejonego warstwowo, PCV, metalowych i innych niewystępujących historycznie;
- F. **Wykonanie termoizolacji budynków⁸ architektury drewnianej powinno opierać się na zastosowaniu tradycyjnych technik, technologii i/lub materiałów naturalnych** (np. drewna, trzciny, słomy, gliny, wełny owczej i in.) stosowanych historycznie na terenie danego regionu, użytych bez ingerencji w substancję zabytku oraz bez deformacji bryły i proporcji. Termoizolacja z materiałów syntetycznych lub zawierających produkty syntetyczne oraz z materiałów o słabej paroprzepuszczalności (m.in. styropian, wełny, płyty gipsowe lub drewnopochodne) jest szkodliwa dla materiału drewnianego i należy jej unikać.

IV. Adaptacja i modernizacja

Zakres i technologia działań modernizacyjnych powinny być podporządkowane wartościom zabytkowym obiektu. W ramach prac adaptacyjnych wskazane jest, aby dążyć do zachowania czytelności pierwotnego układu przestrzennego zewnątrz i wewnątrz oraz funkcji obiektu. Pogodzenie współczesnych, nowych wymogów funkcjonalnych i użytkowych dla zabytku z indywidualnym charakterem, jaki posiada zabytek drewniany, jest trudne, niemniej jednak pożądane jest, aby:

- A. Nie dopuścić do przedkładania nowej funkcji zabytku nad zachowaniem jego wartości historycznych, artystycznych i naukowych (powinny być one wskazane w dokumentacji konserwatorskiej);
- B. Nowe funkcje oraz standardy użytkowe były dopasowane do specyfiki techniczno-użytkowej zabytkowych obiektów drewnianych, obejmującej np. bezpieczeństwo pożarowe, układ i nośność drewnianej konstrukcji, wewnętrzne warunki klimatyczne. Tylko w szczególnie uzasadnionych i udokumentowanych przypadkach mogą one naruszać zabytkową substancję obiektu;

- C. Stosować rozwiązania zamiennie w zakresie bezpieczeństwa pożarowego wskazane w ekspertyzie technicznej⁹ rzeczoznawcy do spraw zabezpieczeń przeciwpożarowych. Należy unikać stosowania preparatów przeciwogniowych;
- D. W miarę możliwości stosować działania termomodernizacyjne przegród zewnętrznych, które mają wpływ na zachowanie autentyczności i integralności budownictwa drewnianego przy założeniu, że zastosowane materiały i technologie:
 - a) nie powodują przyrostu grubości przegrody zewnętrznej (od strony zewnętrznej) oraz zatarcia jej cech architektonicznych, jak kompozycja, rysunek, materiał, faktura, kolor;
 - b) nie powodują utraty zdrowej substancji zabytkowej;
 - c) są paroprzepuszczalne i zapewniają właściwą wentylację drewna, przy czym preferuje się zastosowanie technologii tradycyjnych.

V. Utrzymanie i monitorowanie

1. Dążyć należy **do pełnego rozpoznania zasobów architektury i budownictwa drewnianego nie objętych żadną formą ochrony i przeprowadzać, możliwie niezwłocznie, procedury w celu wpisania rzeczonych obiektów do rejestru zabytków lub ujęcia ich w gminnej i/lub wojewódzkiej ewidencji zabytków.**

2. Ponadto zalecam, aby obejmować stosownymi zapisami w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego najcenniejsze bądź najbardziej reprezentatywne obiekty lub zespoły obiektów, czy też układów ruralistycznych, obejmujące budynki drewniane oraz ich otoczenie, w szczególności towarzyszący im krajobraz historyczny w celu ich zachowania dla przyszłych pokoleń.

3. Przypominam, że ochrona obiektów budownictwa drewnianego powinna odbywać się łącznie z ochroną kompozycji i cech charakterystycznych otaczającego krajobrazu historycznego, zachowaniem kontekstu miejsca, a więc ochroną siedliska (posadowienie, zagroda) i otoczenia zabytkowego budynku, w którego skład wchodzi:

- a) oryginalne struktury siedliska z warstwami gruntu (np. gliniane izolacje poziome i pionowe fundamentów);
- b) systemy drenażu siedliska (ceramiczne, kamienne, faszyna, systemy korzeniowe drzew i krzewów) i cieków wodnych (kanały, rowy, strumienie, studnie, zbiorniki wodne), których układ związany jest z technikami nawadniania siedliska lub ochrony przed wilgocią lub zalaniem;
- c) zespoły zieleni zaprojektowanej (w postaci ogrodów, parków, sadów, pojedynczych drzew sąsiadujących z budynkiem, rabat, itp.);
- d) układ przestrzenny i relacje kompozycyjne z otoczeniem;
- e) pierwotne ciągi komunikacyjne wokół budynku (np. ścieżki, kamienne podjazdy, ogrodzenia).

4. Utrzymanie zasobu architektury i budownictwa drewnianego *in situ* oraz regularne jego monitorowanie jest kwestią decydującą dla ochrony historycznych struktur drewnianych i ich znaczenia historycznego. W sytuacjach, jeżeli jest to możliwe lub niezbędne z uwagi na dobro zabytku, w kontrolach realizowanych w trybie art. 38 u.o.z.o.z. mogą brać dodatkowy udział specjaliści ds. drewna oraz rzeczoznawcy MKiDN.

⁹ Ekspertyzy techniczne przeciwpożarowe są sporządzane na wniosek inwestora po to, by uzyskać swego rodzaju odstępstwo od wymagań obowiązujących przepisów w zakresie ochrony przeciwpożarowej. Ustawa z 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej oraz Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie; Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych budynków i terenów; Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 czerwca 2003 r., w sprawie uzgadniania projektu budowlanego pod względem ochrony przeciwpożarowej.

5. Optymalnym rozwiązaniem byłoby powołanie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków stałej komisji konserwatorskiej albo też powołanie z udziałem przedstawicieli instytucji kultury wyspecjalizowanych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami stałej komisji eksperckiej stanowiącej organ doradczy w zakresie budownictwa drewnianego.

6. Jeżeli jest to niezbędne, w celu zachowania dla przyszłych pokoleń poszczególnych zabytków drewnianych powinno się dopuszczać możliwość ochrony poprzez translokację, zwłaszcza jeśli siedlisko i otoczenie zabytku straciło swój oryginalny krajobraz historyczny i kontekst (np. wiejskie zabytki drewniane wchłonięte przez układy urbanistyczne), z zastrzeżeniem, aby przemieszczenie budynku ograniczało się do tego samego regionu kulturowego.

VI. Edukacja i szkolenia

Najistotniejsze jest podtrzymanie na terenie Polski tradycji budownictwa drewnianego, jej dokumentowanie, zabezpieczanie i przywracanie tradycyjnej wiedzy i umiejętności stosowanych we wznoszeniu zabytkowej architektury drewnianej. Tym samym chciałbym zwrócić uwagę na podnoszenie świadomości społeczeństwa i wiedzy właścicieli zabytków w zakresie drewnianego dziedzictwa. Drogą do tego może być w szczególności upowszechnianie zalecanego zakresu dokumentacji poprzez opracowanie standardów zawartości wzorcowych dokumentacji i upowszechnianie pilotażowych opracowań.

Za dobrą praktykę należałoby uznać rozpowszechnianie przy pomocy różnych metod (w tym poprzez strony internetowe) przez organy konserwatorskich materiałów edukacyjnych dedykowanych zabytkom drewnianym. **Zachęcam, aby służby konserwatorskie podejmowały działania dotyczące udzielenia pomocy zarządom oraz właścicielom zabytków drewnianych w pozyskiwaniu przez nich dofinansowania na prace remontowe.**

Jarosław Sellin

Wytyczne opracował zespół w składzie: Monika Bogdanowska, Filip Gawliński, Marcin Górski, Wiktor Lach, Katarzyna Pałubska, Grażyna Ruszczyk, Jerzy Szałygin, Piotr Witomski.